

ตำนานหนังสือสามก๊ก

๑

PL

3275

๗๑๓๖๗

ตำนานหนังสือสามก๊ก

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ทรงแต่ง

ประกอบกับหนังสือสามก๊กฉบับพระเมรุสมเด็จพระบตุจนาเจ้า ฯ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไต้ภณพิพรรฒธนากร

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑

หนังสือพิมพ์
ที่
นำออกนอกโรงพิมพ์

สารบรรณ

คำนำ	หน้า ๑
อธิบายว่าด้วยหนังสือสามก๊ก	,, ๗
ว่าด้วยแปลหนังสือสามก๊ก	,, ๘
ว่าด้วยจำนวนแปลหนังสือสามก๊ก	,, ๒๘
ว่าด้วยพิมพ์หนังสือสามก๊กภาษาไทย	,, ๓๓
ว่าด้วยวินิจฉัยเรื่องสามก๊ก	,, ๔๗
ว่าด้วยรูปภาพสามก๊ก	,, ๕๕
ว่าด้วยแผนที่สามก๊ก	,, ๕๗
ชื่อภูมิประเทศในเรื่องสามก๊ก	,, ๖๑

สามก๊ก

สารบัญรูป

- ที่ ๑ พระเจ้าเหียนเต๋ นางตั้งกฤษหุ่ย นางฮกเฮ่า
- ที่ ๒ ข้องอู๋น ตั้งสิน ฮกฮ้วน
- ที่ ๓ ตั้งโต๊ะ ตีโป๋ นางเคี้ยวเคี้ยว
- ที่ ๔ ฮวนเสี่ยว ฮวนสุด บู๊นทิว งันเหลียง
- ที่ ๕ เต่าปี่ กวนอู เตี่ยวหุย
- ที่ ๖ ชีชี บังทอง ขงเบ้ง
- ที่ ๗ จูถ่ง ม้าเคี้ยว ฮองตง จิวตง กวนเบ้ง
- ที่ ๘ เต่าเจียง เตี่ยวตง หวดเจ้ง
- ที่ ๙ เจี่ยมหังนั๊น เกียงอูย ฮองเบ้ง ม้าเจ๊ก
- ที่ ๑๐ เบ้งเฮ็ก เตี่ยวฮัว เตี่ยวเปา กวนหิน
- ที่ ๑๑ ชุนเกียน ชุนเซ็ก ชุนกวน
- ที่ ๑๒ จิวอี้ โลซก จูกัดกั๊น
- ที่ ๑๓ ฮันตั้ง อูยกาย งำเต็ก จิวท่าย
- ที่ ๑๔ โกะหยง ชีเซ่ง เตี่ยวเจี้ยว เตงฮอง
- ที่ ๑๕ โจโฉ กุยแก ชุนฮก
- ที่ ๑๖ โจจู้ อี้เกียด เกียดเบ้ง ฮัวโต๋
- ที่ ๑๗ เคาทู่ เตียนอูย ชีหตง
- ที่ ๑๘ เตี่ยวคั๊บ งักจัน ฮองตง
- ที่ ๑๙ โจจิ๋ว เตี่ยวเตี่ยว อิกิม บังเต็ก แซ่หัวเคียน
- ที่ ๒๐ แซ่หัวคู้น ฮัวหิม ฮองตง
- ที่ ๒๑ โจหอง โจหยิน โจเจียง
- ที่ ๒๒ โจผี นางเคียนตี้ โจลิต
- ที่ ๒๓ ลูมาอิ ลูมาสู ลูมาเจี้ยว ลูมาหุ เตงงาย จงโฮย

คำนำ

สมเด็จพระปิยะมหาราชาธิบดี รัชกาลที่ ๖ ทรง
ประทับอยู่ด้วยสมเด็จพระโอรสธนะวรางกูรพรหมมาเดวีรัชกาลที่ ๖ ทรง
ประสูติพระชนมเมื่อวันเสาร์ ที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้เชิญพระศพเข้าไปประดิษฐานไว้บนพระ
ที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง แล้วดำรัสสั่งให้สร้าง
พระเมรุที่ท้องสนามหลวง กำหนดจะพระราชทานเพลิงพระศพในต้น
พ.ศ. ๒๔๗๓ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระ
นครสวรรค์วรพินิตฯ ทรงปรารภการพระกุศตอันจะทรงบำเพ็ญสนอง
พระคุณสมเด็จพระชนนี ดำรัสปลุกษาข้าพเจ้าถึงเรื่องหนังสือซึ่งจะทรง
พิมพ์เป็นมิตรพลัดสำหรับประทานในงานพระเมรุ โปรดเรื่องสามก๊ก ด้วย
ทรงพระดำริว่าเป็นหนังสือซึ่งนับถือกันมาว่าแต่งดีทั้งตัวเรื่องแต่สำนวนที่
แปลเป็นภาษาไทย ถึงได้ใช้เป็นตำราเรียนอยู่อีกเรื่องหนึ่ง แต่ทุกวันนี้
จะหาฉบับดีไม่ได้เสียแล้ว ด้วยเป็นแต่พิมพ์ต่อ ๆ กันมามิได้ชำระต้นฉบับ
ที่พิมพ์ในชั้นหลัง ดำรัสว่าถ้าหากราชบัณฑิตยสถานชำระต้นฉบับแต่
จัดการพิมพ์ใหม่ให้ทันได้ทั้งเรื่อง ก็ทรงรับบริจาคทรัพย์พิมพ์เรื่อง
สามก๊กเป็นหนังสือสำหรับประทานเรื่องหนึ่งในงานพระเมรุสมเด็จพระชนนี
ข้าพเจ้าได้ฟังมีความยินดีรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานจะต้องรับ

ต้นองพระประสงค์ ด้วยหนังสือสามก๊กเป็นหนังสือเรื่องสำคัญ แต่เป็นหนังสือเรื่องใหญ่ถึง ๔ เล่มสมุดพิมพ์ จะหาผู้ยอมรับพิมพ์ทั้งเรื่องยากยิ่งนัก ถ้าหนังสืออันนี้แล้ว ก็ไม่สามารถกำหนดได้ว่าเมื่อใดจะได้ชำระ แต่พิมพ์หนังสือเรื่องสามก๊กให้กลับคืนดั้งเก่า ข้าพเจ้าจึงกราบทูลรับจะทำถวายให้ทันตามพระประสงค์

เมื่อกราบทูลรับแล้วมาพิเคราะห์ดู เห็นว่าการที่จะพิมพ์หนังสือสามก๊กฉบับงานพระเมรุสมเด็จพระบวรเจ้าฯ ครังนี้ มีข้อสำคัญซึ่งควรคำนึงอยู่ ๒ ข้อ ข้อหนึ่งคือนักเรียนทุกวันนี้การเรียนแต่ความรู้กว้างขวางกว่าแต่ก่อน หนังสือสามก๊กฉบับพิมพ์ใหม่จะต้องให้ผู้อ่านได้ความรู้ ยิ่งซึ้งกว่าอ่านฉบับที่พิมพ์ไว้แต่เดิม จึงจะนับว่าเป็นฉบับที่ดี สัมกับที่พิมพ์ในงานพระเมรุสมเด็จพระบวรเจ้าฯ ความซึ้งเห็นทางที่จะทำได้มีอยู่ ด้วยอาจตรวจสอบหนังสือต่าง ๆ หากความรู้อันเป็นเครื่องประกอบหนังสือสามก๊กมาแสดงเพิ่มเติม แต่การค้นหามีผู้สามารถอยู่ในราชบัณฑิตยสถาน คืออำมาตย์โท พระเจนจันอักษร (สุดใจ ศันตาทากาศ) ซึ่งเชี่ยวชาญทั้งภาษาจีนแต่ได้เคยอ่านหนังสือจีนเรื่องต่างๆ มาก รับเป็นผู้เสาะหาความรู้ทางฝ่ายจีน แต่มีคำสดรจากรัย ยอรัชเชตต์อีกคนหนึ่งรับช่วยเสาะหาทางประเทศอื่น ตัวข้าพเจ้าเสาะหาทางฝ่ายไทย ช่วยกันค้นคว้าหาความรู้เรื่องด้วยเรื่องหนังสือสามก๊ก อันยังมีได้ปรากฏแพร่หลายมาแต่ก่อนได้อีกหลายอย่าง ถ้าว่าตามแบบที่เคยทำมาความรู้ที่ได้เพิ่มเติมเช่นนี้มากแสดงไว้ใน “คำนำ” หรือ “คำอธิบาย”

ข้างหน้าเรื่อง แต่ความอันจะพึงกล่าวด้วยเรื่องสามก๊ก ถ้าเรียบเรียงให้
 ดั้นกระแต่ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางความรู้ เห็นจะเป็นหนังสือมากเกินไป
 ขนาดที่เคยลงในคำนำหรือคำอธิบาย เมื่อคิดใคร่ครวญว่าจะทำอย่างไรดี
 ข้าพเจ้าหวนรำลึกถึงครั้งสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ฯ ทรงบำเพ็ญพระกุศลฉลอง
 พระชนม์ครบ ๖๐ ปี เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๖๔ โปรดให้พิมพ์หนังสือ
 บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
 นภาลัย ประทานเป็นมรดกคดี ครั้งนั้นข้าพเจ้าได้แต่งเรื่องตำนานละครคอน
 อิเหนาพิมพ์เพิ่มเป็นภาคผนวกถวายอีกเล่มหนึ่ง สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ฯ
 โปรด งานพระเมรุครั้ง^{๕๕}นั้นข้าพเจ้าก็นึกปรากฏอยู่ ว่าจะรับหน้าที่ทำการ
 อย่งใดอย่างหนึ่ง พอด้นองพระคุณสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ฯ ซึ่งได้มีมา
 แก่ตัวข้าพเจ้าตลอดจนเหล่าธิดาหาที่จะเปรียบปานได้ โดยยาก ก็นึกขึ้นได้ว่า
 ถ้าตั้งแรงแต่งตำนานหนังสือสามก๊กพิมพ์เพิ่มเป็นภาคผนวกถวายบูชาพระศพ
 เหมือนอย่างเคยแต่งเรื่องตำนานละครคอนอิเหนาถวายเมื่อพระองค์ยังเสด็จ
 ดำรงพระชนม์อยู่ เห็นจะสมควรยิ่งกว่าอย่างอื่น อันนี้แต่เป็นมุตเหตุให้
 ข้าพเจ้าแต่งตำนานหนังสือสามก๊กซึ่งพิมพ์ในเล่มสุดท้าย

ความสำคัญอีกข้อหนึ่งนั้น คือการที่จะชำระต้น ณะบบัแต่พิมพ์
 หนังสือสามก๊กฉบับงานพระเมรุครั้ง^{๕๕} ด้วยหนังสือสามก๊กเป็นเรื่องใหญ่
 ถึง ๔ เล่มสมุดพิมพ์ และจะต้องพิมพ์ให้แล้วภายในเวตามีกำหนด ตัว
 พนักงานการพิมพ์หนังสือซึ่งมีประจำอยู่ในราชบัณฑิตยสถานไม่พอการ ต้อง
 หาบุคคลภายนอกช่วย และเชิญได้มหาเสวกโท พระยาพจนปรีชา (ม. ร. จ.

ดำเริง อิศร์ศักดิ์ ณอยุธยา) ซึ่งเป็นนักเรียนมีเกียรติมาแต่ก่อน มีเกาใจ
รับหน้าที่เป็นบรรณาธิการ. ด้วยเห็นว่ากรมพิมพ์หนังสือสามก๊กจะเป็น

ตำราพระโยชน้อย่างสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ ฯ ทรงพระดำริ ข้าพเจ้า
จึงได้มอบการให้พระยาพจนปริชาทำตั้งแต่ชำระต้นฉบับตลอดจนตรวจ
ฉบับพิมพ์ แต่ให้รองอำมาตย์ตรี ขุนวรรณรักษ์ วิจิตร (เชย ชูมากร
เปรียญ) รองบรรณาธิการในหอพระสมุดฯ เป็นผู้ช่วยในการนี้ (๑)

หนังสือซึ่งใช้เป็นต้นฉบับชำระ ใช้หนังสือสามก๊กฉบับหมอบรัดเด
พิมพ์ครั้งแรกฉบับ ๑ หนังสือซึ่งทำในหอพระสมุด ฯ มีไม่บริบูรณ์ ต้อง
เที่ยวสืบหาตามบ้านคนผู้ที่มีต้นฉบับหนังสือ ทั้งฝ่ายในพระบรมมหาราชวัง
แต่ฝ่ายหน้า ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้แสดงความขอบคุณ ด้วยไม่ว่าท่าน
ผู้ใด เมื่อได้ทราบว่าการฉบับเพื่อจะพิมพ์ในงานพระเมรุสมเด็จพระ
พระปิตุจฉาเจ้า ฯ ก็ยินดีให้ยืมตามประสงค์ทุกราย ที่ยอมยกหนังสือฉบับ
ให้เป็นสิทธิ์แก่หอพระสมุด ฯ ที่เดียวกันนี้ อาศัยเหตุนี้จึงได้ฉบับพิมพ์
ครั้งแรกของหมอบรัดเดมาครบถ้วน นอกจากนั้นให้เอาหนังสือฉบับเขียน
ของเก่าสอบด้วยอีกฉบับ ๑ บ้านคาฉบับเขียนที่มีอยู่ในหอพระสมุด ฯ
ฉบับของกรมหลวงวรเสด็จสุธาดา ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา

(๑) เคยให้อำมาตย์โท พระพิณิจวรรณการ (แสง สาลิตุล
เปรียญ) เลขานุการราชบัณฑิตยสภาเป็นผู้ตรวจฉบับพิมพ์ แต่
พระพิณิจ ฯ ทำงานเหลือกำลังจนมีอาการป่วย จึงผ่อนงานนี้ให้ทำ
เพียงแต่ส่งสารบรรพ์

อธิษฐานวโรรสประทานไว้ในหอพระสมุดฯ เปนบริบูรณ์ดีกว่าเพื่อน ได้ใช้ฉบับนี้สลับกับฉบับพิมพ์ครั้งแรกของหมอบรัดเลย์เปน ๒ ฉบับด้วยกัน แลยังได้อาศัยฉบับพิมพ์ภาษาจีนด้วยอีกฉบับ ๓ สำหรับสลับในเมื่อมีความบางแห่งเป็นที่สงสัย หรือค้นฉบับภาษาไทยแย้งกันแต่ชี้ไม่ได้ว่าฉบับไหนถูก

เนื่องในการชำระต้นฉบับนั้น ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าถึงซึ่งควรจะเพิ่มเติมเข้าไปในฉบับพิมพ์ใหม่ให้ดียิ่งขึ้นโดยไม่ต้องแก้หนังสือฉบับเดิมมีอยู่บางอย่าง เปนต้นว่าคักกราชซึ่งอ้างถึงในฉบับเดิม บอกเปนปรีชาคาตของพระเจ้าแผ่นดินตามประเพณีนับคักกราชอย่างจีน ไทยเราเข้าใจได้ยาก จึงให้คำนวณเปนพุทธคักกราชพิมพ์แทรกลงไว้ให้เข้าใจง่ายขึ้นอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งในฉบับเดิมความบางแห่งกล่าวเข้าใจยาก ได้ให้ตั้งอธิบายหมายเลขพอให้เข้าใจความง่ายขึ้น อนึ่งข้าพเจ้าคิดเห็นว่าหนังสือไทยเรื่องต่าง ๆ ซึ่งพิมพ์กันในปัจจุบันนี้ ที่นับว่าดีก็มีรูปภาพ แตรรูปภาพ เรื่องสามก๊กจันทน์ชอบเขียนไว้พอจะหาแบบอย่างได้ ไม่ยาก จึงได้เลือกรูปภาพในหนังสือสามก๊กจันทน์จาดองมา พิมพ์รูปภาพตัวบุคคลไว้ในสมุดคำนานั้น แลพิมพ์รูปภาพแสดงเรื่องไว้ในหนังสือสามก๊กฉบับงานพระเมรุ ให้เป็นฉบับมีรูปภาพ ผิดกับฉบับอื่นซึ่งเคยพิมพ์มาแต่ก่อนด้วย

การพิมพ์นั้นได้ตกลงให้ โรงพิมพ์ โสภณพิพรรฒธนากรพิมพ์ เพราะฝีมือดีแลทำเร็ว ฝ่ายรองเสวกเอก พระโสภณอักษรกิจ (เด็ก สมิตศิริ) ผู้เป็นเจ้าของโรงพิมพ์ เมื่อทราบข่าวข้าพเจ้าแต่งคำนานเป็นภาคผนวก

จะพิมพ์ ชื่อเรื่อง ๑ มาขอพิมพ์เป็นส่วนของคนภายในงานพระเมรุ
สมเด็จพระปิยะมหาราชาธิบดี ๑ ครั้งนี้ ส่วนการทำรูปภาพ นายพลตรี พระยา
ภักดียุทธ เจ้ากรมแผนที่ทหารบก รับทำแม่พิมพ์ ตลอดจนรับพิมพ์แผนที่
ประเทศจีนสมัยสามก๊กสำหรับหนังสือตำนานเล่มนี้ด้วย

นอกจากที่ได้พรรณามา ยังมีท่านผู้อื่นได้ช่วยเมื่อแต่งหนังสือขึ้น
ขอแสดงความขอบคุณ คือท่านกุยฮิโร ฮายาชิ อัครราชทูตญี่ปุ่น ได้
ช่วยสืบเรื่องแปลหนังสือสามก๊กเป็นภาษาญี่ปุ่น พระวิทย์ประจักษ์ (ช่าง
โสตจิตรกรรม) ได้ช่วยเขียนอักษรไทยเติมเงิน แดรงออำมาตย์ตรี สัมบุญ
โสตจิตร นายเวรพิเศษราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้เขียนแต่ตีพิมพ์หนังสือให้
ข้าพเจ้าด้วย

ราชบัณฑิตยสถานมั่นใจว่าท่านทั้งหลายบัดนี้ที่ได้รับประทานหนังสือ
สามก๊กฉบับงานพระเมรุสมเด็จพระปิยะมหาราชาธิบดี ๑ ตลอดจนผู้ซึ่งจะได้อ่าน
ด้วยประการอย่างอื่น คงจะถวายนุโมทนาในการที่สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ
เจ้าฟ้า ๑ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้ โปรดให้พิมพ์หนังสือสามก๊ก
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งเนื่องในการกุศลบุญราศีกษัตริย์นาถพทวน ซึ่งทรง
บำเพ็ญสนองพระคุณสมเด็จพระชนนีครั้งนั้น

๑๓ ๒๖ พฤษภาคม

นายกกราชบัณฑิตยสถาน

วันที่ ๓๑ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๗๖

ตำนานหนังสือสามก๊ก

๑ ว่าด้วยหนังสือสามก๊ก

หนังสือสามก๊กไม่ใช่เป็นพงศาวดารสามก๊ก จีนเรียกว่า “สามก๊กจี” แปลว่าจดหมายเหตุเรื่องสามก๊ก เป็นหนังสือซึ่งนักปราชญ์จีนคนหนึ่ง เลือกรวบรวมเรื่องในพงศาวดารตอนหนึ่งมาแต่งขึ้น โดยประสงค์จะให้ เป็นคำร่ำสำหรับศึกษาอุบายการเมืองแฉกการสงคราม แดแต่ด้อย่างยิ่ง จึง เป็นหนังสือเรื่องหนึ่งซึ่งนับถือทั่วไปในประเทศจีน แดตลอดไปจนถึง ประเทศอื่น ๆ

ต้นตำนานของหนังสือสามก๊กนั้น ทราบว่าเดิมเรื่องสามก๊กเป็นแต่ นิทานสำหรับเล่ากันอยู่ก่อน เมื่อถึงสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. ๑๓๖๑-๑๔๕๘) เกิดมีการตั้งชนในเมืองจีน พวกก๊กก็ชอบเอาเรื่องสามก๊กไปเล่นด้วย เรื่องหนึ่ง ต่อมาถึงสมัยราชวงศ์ซ่งหวง (พ.ศ. ๑๘๒๐-๑๘๓๐) การแต่ง หนังสือจีนเฟื่องฟูขึ้น มีผู้ชอบเอาเรื่องพงศาวดารมาแต่งเป็นหนังสือ อย่างนี้ แต่ก็ยังไม่เคยเอาเรื่องสามก๊กมากแต่งเป็นหนังสือ (๑) จนถึงสมัย ราชวงศ์ใต้เหม็ง (พ.ศ. ๑๘๑๑-๒๑๘๒) จึงมีนักปราชญ์จีนชาวเมือง ยี่จิวคนหนึ่งชื่อต๋อถวนตง คิดแต่งหนังสือเรื่องสามก๊กขึ้น เป็นหนังสือ ๑๒๐ ตอน ต่อมานักปราชญ์จีนอีก ๒ คน คนหนึ่งชื่อเม่าจกึงก็คิดจะ

(๑) ในคำนำเรื่องสามก๊กภาษาอังกฤษของมิสเตอร์บริเวตเตเลอ วังหนังสือสามก๊กแต่งครั้งสมัยราชวงศ์ซ่งหวง แต่พระเจ้าเงินอักษร ได้สอบว่าหาเป็นเช่นนั้นไม่

พิมพ์หนังสือสามก๊ก จึงแต่งคำอธิบายแด่พิงโหย (๑) เพิ่มเข้า แล้วให้
นักปราชญ์จีนอีกคน ๑ ชื่อกิมเสียด่างอ่านตรวจ กิมเสียด่างเล่มมิได้
ในหนังสือเรื่องสามก๊ก ช่วยแก้ไขคำพิงโหยของเม่าจงกั๋ง แล้วแต่ง
คำอธิบายของกิมเสียด่างเองเป็นทำนองคำนำ (๒) มอบให้เม่าจงกั๋งไปแกะ
ตัวพิมพ์ ตีพิมพ์หนังสือเรื่องสามก๊กขึ้น หนังสือสามก๊กจึงได้มีฉบับพิมพ์
แพร่หลายในประเทศจีน แล้วได้ฉบับต่อไปถึงประเทศอื่น ๆ

๒ ว่าด้วยแปลหนังสือสามก๊ก

ได้ของดีบส่วนคุณเมื่อจะแต่งตำนานนี้ ได้ความว่าหนังสือสามก๊ก
ได้แปลเป็นภาษาต่าง ๆ ถึง ๓๐ ภาษา (๓) คือ

๑ แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๕

๒ แปลเป็นภาษาเกาหลีตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒

๓ แปลเป็นภาษาญวนตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒

๔ แปลเป็นภาษาเขมร แปลเมื่อใดหาทราบไม่ ยังไม่ได้พิมพ์

(๑) พึงโหยนั้นเป็นทำนองพูดในด มักเรียกในภาษาไทยว่า
“คำกลาง” แปลไว้ในหนังสือสามก๊กภาษาไทยหลายแห่ง แต่ว่า
ไม่หมดที่เม่าจงกั๋งได้แต่งไว้

(๒) คำอธิบายของกิมเสียด่าง จะปรากฏในหนังสือนี้ต่อไป
ข้างหน้า

(๓) เชื่อว่าจะได้แปลเป็นภาษาอื่นซึ่งยังสืบไม่ได้ความมีอยู่อีก
เช่นภาษามงโกล เป็นต้น

๕ แปลเป็นภาษาไทยเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๕๕

๖ แปลเป็นภาษามาดายูพิมพ์^(๑) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕

๗ แปลเป็นภาษาละติน มีฉบับเขียนอยู่ในรอยดตาเซย์คิกโซไซเอต์
แต่จะแปลเมื่อใดไม่ปรากฏ

๘ แปลเป็นภาษาลัทธิเมือ พ.ศ. ๒๓๗๓

๙ แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘

๑๐ แปลเป็นภาษาอังกฤษพิมพ์^(๒) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

(๑) พวกเกาหลีกับพวกญวนใช้หนังสือจีนเป็นหนังสือสำหรับ
บ้านเมืองอยู่แล้ว บางทีจะใช้หนังสือสามก๊กที่จีนพิมพ์อยู่ก่อน พิมพ์
เองต่อชั้นหลัง ที่แปลเป็นภาษาเขมรนั้น เข้าใจว่าแปลจากฉบับพิมพ์
ภาษาไทยที่ได้ไปจากกรุงเทพฯ ๗ ที่แปลเป็นภาษามะลายูพิมพ์ที่เมือง
สิงคโปร์ แต่จะได้ฉบับมาแต่ไหนและแปลเมื่อใดหาทราบไม่

(๒) หนังสือสามก๊กที่แปลเป็นภาษาละตินนั้น บาดหลวง
โรมันคัททอลิคคน ๑ ซึ่งได้มียศเป็นบิชอปอยู่ในเมืองจีนเป็นผู้แปล
ที่แปลเป็นภาษาอังกฤษนั้น เคยแปลช้านานแล้ว แต่ว่าแปลเพียง
บางตอน มีสเตอร์บริเวตเตเลอพิงแปลตลอดทั้งเรื่องแล้วพิมพ์เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๖๘ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๗ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตเสด็จ
ไปได้มาจากเมืองสิงคโปร์ ประทานแก่หอพระสมุดสำหรับพระนคร

ตำนานการแปลหนังสือสามก๊กเป็นภาษาไทยมีคำบอกเล่าสืบกันมาว่าเมื่อในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชดำริสั่งให้แปลหนังสือพงศาวดารจีนเป็นภาษาไทย ๒ เรื่อง คือ เรื่องไซ่ฮั่นเรื่อง ๑ กับเรื่องสามก๊กเรื่อง ๑ โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมพระราชวังหลังทรงอำนวยการแปลเรื่องไซ่ฮั่น แต่ให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปลเรื่องสามก๊ก คำที่เล่ากันมาดังกล่าวนี้ ไม่มีในจดหมายเหตุ แต่เมื่อพิเคราะห์ดูเห็นมีหลักฐานควรเชื่อได้ว่าเป็นความจริงด้วยเมื่อในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเอาเป็นพระราชธุระชวนชาวสยามสร้างหนังสือต่าง ๆ ขึ้นเพื่อประโยชน์สำหรับพระนคร หนังสือซึ่งเป็นต้นฉบับสำหรับตำราในกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งที่รวบรวมของเก่า ที่แต่งใหม่ แต่ที่แปลมาจากภาษาต่างประเทศ เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ มีมาก แต่ว่าในสมัยนั้นเป็นหนังสือเขียนในสมุดไทยทั้งนั้น ระเบียบหมวดหมู่มักมีบานแผนกแสดง ว่าโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อปีใด แต่หนังสือเรื่องไซ่ฮั่นกับสามก๊ก ๒ เรื่องนี้ ต้นฉบับที่ยังปรากฏอยู่มีแต่ฉบับขลุ่ยคัดที่ขาดบานแผนกข้างต้น จึงไม่มีลายลักษณะอักษรเป็นสำคัญว่าแปลเมื่อใด ถึงกระนั้นก็ตามก็เห็นชัดว่าหนังสือเรื่องไซ่ฮั่นกับเรื่องสามก๊กแปลเมื่อในรัชกาลที่ ๑ ทั้ง ๒ เรื่อง เป็นต้นว่าดังได้เห็นได้ในเรื่องพระอภัยมณีที่ต้นทรวงูแต่ง ซึ่งสมมติให้พระอภัยมณีมีวิชาชำนาญการเป่าปี่ ก็คือเอามาแต่เดี๋ยวหลังในเรื่องไซ่ฮั่น ซึ่งยังพิจารณาคุณค่าเพลงปี่ของเดี๋ยวหลังเทียบกับคำเพลงปี่ของพระอภัยมณี

ก็ยิ่งเห็นได้ชัดว่าถ่ายมาจากกันเป็นแท้ ด้วยเมื่อรัชกาลที่ ๑ ดุสิตธานี
เป็นซ้ายอยู่ในกรมพระราชวังหลัง คงได้ทราบเรื่องไข่อันมาแต่เมื่อแปล
ที่วังหลัง ส่วนเรื่องสำมกักนั้นเค้าเงื่อนก็มีอยู่เป็นสำคัญในบทระคอง
นอกเรื่องคาวี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์
บทหนึ่ง ว่า

“๑ เมื่อหนี
ชวดรววดหลังก็อีก

จะเข้าออกยกย่อนผ่อนปรน

หงษ์ไชยสงครามสำมกัก

ย้ายกลับไปทูลพระเจ้าบ้ำ

คำวินิจฉัยยกกันเป็นวันนัด

ไวยที่ตุนหันไม่ทันตรึก

ข้าเคยพบรบศึกมาหลายยก

เดห์กัถรณ้อย่าวิตก

ได้เรียนไว้ในอภิสารพัด

ว่าเร้ารบอาดาไม่ข้องขัด

จะเข้าไปจับมัดเอาตัวมา”

พึงเห็นได้ในบทระคองนี้ ว่าถึงรัชกาลที่ ๒ หนึ่งล้อสำมกักที่แปล
เป็นภาษาไทยได้อ่านกันจนนับถืออยู่แล้ว สัมกับที่อ้างว่าแปลในรัชกาลที่ ๑
ใช้แต่เท่านั้น มีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานต่อไปอีก ว่าความนับถือเรื่อง
สำมกักดังในพระราชนิพนธ์นั้น เป็นมูลเหตุให้แปลหนังสือพงศาวดารจีน
เรื่องอื่น ๆ ในรัชกาลภายหลังต่อมา ซ่อนมีจดหมายเหตุเป็นหลักฐานอยู่ใน
โบราณแผนก ว่าถึงรัชกาลที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัยโปรดฯ ให้แปลเรื่องเดียวกันอีกเรื่อง ๑ แด่ปรากฏ
นามผู้รับผิดชอบให้เป็นพนักงานการแปลด้วยผู้มีศักดิ์สูงแต่ทรงความดำมาบรร

ถึง ๑๒ คน คือ กรมหมื่นนเรศวรโยธี ๑ เจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ ๑
 เจ้าพระยายมราช ๑ พระยาโชฎ๊กราชเศรษฐี ๑ พระทองดี ๑ จมื่น
 วิยวรรณ ๑ นายเจ้าเรศ ๑ นายเล่ห์อาวุช ๑ หลวงดิชิตปรีชา ๑
 หลวงวิเชียรปรีชา ๑ หลวงญาณปรีชา ๑ ขุนมหาสิทธิโวหาร ๑ ฟัง
 ด้นนิษฐานว่าเพราะทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นหนังสืออันสมควรแปลไว้เพื่อ
 ประโยชน์ราชการบ้านเมือง เช่นเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลกโปรดฯ ให้แปลเรื่องไซ่ฮั่นแต่สามก๊ก ยังมีหนังสือเรื่องห้องดิน
 กับเรื่องตั้งฮั่นอีก ๒ เรื่อง ระเบียบพิมพ์ที่ปรากฏอยู่ไม่มีบานแผนกบอก
 แปลเมื่อใด แต่จำนวนแต่งเห็นเป็นจำนวนเก่า อาจแปลเมื่อในรัชกาลที่ ๒
 ก็ได้ ด้วยเรื่องห้องดินอยู่ข้างหน้าต่อเรื่องเตี้ยคึกกเดเรื่องตั้งฮั่นอยู่ใน
 ราวเรื่องไซ่ฮั่นกับเรื่องสามก๊ก แต่ประหลาดอยู่อย่างหนึ่งที่ไม่ปรากฏว่า
 ได้แปลหนังสือพงศาวดารจีนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเมื่อในรัชกาลที่ ๓ น่าจะเป็น
 ด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าในรัชกาลแต่
 ก่อนมาได้สร้างหนังสือเพื่อประโยชน์ในทางคดีโดยมากแล้ว หนังสือคดี
 ธรรมยังบกพร่องอยู่ เสด็จไปทรงอุดหนุนการแปลพระไตรปิฎกจากภาษา
 บาลีมาเป็นภาษาไทย จึงมีหนังสือเรื่องต่าง ๆ ซึ่งแปลจากภาษาบาลีเกิดขึ้น
 ในรัชกาลที่ ๓ เป็นอันมาก แต่อย่างไรก็ดีบรรดาหนังสือเรื่องพงศาวดารจีน
 ที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ นอกจาก ๔ เรื่องที่ได้ขอชื่อมาแล้ว เป็นหนังสือ
 แปลตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ มาทั้งนั้น ได้ตองสำรวจเมื่อแต่งตำรานามจำนวน
 หนังสือพงศาวดารจีนที่ได้แปลเติมพิมพ์เป็นภาษาไทยถึง ๓๔ เรื่อง คือ

แปลในรัชกาลที่ ๑

๑ เรื่องใช้ยัน แปลเมื่อก่อน ^(๑) พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นหนังสือ ๓๗ เล่ม
สมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเดพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗
แปลสมุด ๒ เล่ม

๒ เรื่องด้ามกัก แปลเมื่อก่อน ^(๑) พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นหนังสือ
๘๕ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเดพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๐๘ แปลสมุด ๕ เล่ม

แปลในรัชกาลที่ ๒

๓ เรื่องเตี้ยตักก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดฯ
ให้แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ เป็นหนังสือ ๑๕๓ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์
หมอบรัดเดพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ แปลสมุด ๕ เล่ม

๔ เรื่องห้องดิน ดัชนีฐานว่าแปลเมื่อรัชกาลที่ ๒ เป็นหนังสือ
๔๓ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเดพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๑๘ แปลสมุด ๒ เล่ม

๕ เรื่องคั้งยัน ดัชนีฐานว่าแปลในรัชกาลที่ ๒ เป็นหนังสือ ๓๐ เล่ม
สมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเดพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘
แปลสมุด ๑ เล่ม

---

(๑) กรมพระราชวังหลังทิววงศ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ เจ้าพระยา
พระคลัง (หน) ถึงอสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘

แปลในรัชกาลที่ ๔

๖ เรื่องใช้เงิน ดมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ให้หดวง
พิชัยวารีแปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ เป็นหนังสือ ๓๕ เต็มสมุดไทย โรงพิมพ์
หมอบรัดเดพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นสมุด ๒ เต็ม

๗ เรื่องคังเงิน ตำนานฐานว่าจะแปลเนื่องกันกับเรื่องใช้เงิน เป็น
หนังสือ ๓๘ เต็มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเดพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ เป็นสมุด ๒ เต็ม

๘ เรื่องนำช่อง ดมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ให้แปล
เป็นหนังสือ ๕๔ เต็มสมุดไทย โรงพิมพ์หดวงพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ เป็นสมุด ๒ เต็ม

๙ เรื่องชุกถึง เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ให้จันบนกิม กับจันเพง
แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ กล่าวกันว่าดมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (จี่)
วัดประยูรวงศาจารย์เป็นผู้แต่งภาษาไทย เป็นหนังสือ ๖๐ เต็มสมุดไทย
โรงพิมพ์หมอบรัดเดพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็น
สมุด ๓ เต็ม

๑๐ เรื่องนำปากช่อง หดวงพิศาคศุภผลให้จันบนกิมแปลเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นหนังสือ ๒๓ เต็มสมุดไทย โรงพิมพ์หดวงพิมพ์ครั้งแรก
ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นสมุด ๑ เต็ม

PL
3775
1100/17

๑๑ เรื่องหงอโต สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ให้แปล
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นหนังสือ ๒๐ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หลวงพิมพ์
ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ เป็นสมุด ๑ เล่ม

๑๒ เรื่องบ้านฮวยเหลา ดัชนีพื้นฐานว่าสมเด็จพระยาบรมมหาศรี
สุริยวงศ์ ให้แปล (คราวเดียวกับเรื่องโงวไฮ้วเพงหน้า) เป็นหนังสือ

๑๓ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเตพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นสมุด ๑ เล่ม

๑๓ เรื่องโงวไฮ้วเพงไซ ดัชนีพื้นฐานว่าสมเด็จพระยาบรมมหา
ศรีสุริยวงศ์ ให้แปล (คราวเดียวกับเรื่องโงวไฮ้วเพงหน้า) เป็นหนังสือ

๑๔ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเตพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นสมุด ๑ เล่ม

๑๔ เรื่องโงวไฮ้วเพงหน้า สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
ให้จับโตแปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ เป็นหนังสือ ๖ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์

หมอบรัดเตพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ เป็นสมุด ๑ เล่ม

๑๕ เรื่องชวยงัก สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ให้จับโต
กับจับแตอินบนอนแปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นหนังสือ ๓๘ เล่มสมุดไทย

โรงพิมพ์หลวงพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นสมุด ๓ เล่ม

๑๖ เรื่องซ้องกง สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ให้แปล
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นหนังสือ ๘๒ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเตพิมพ์

ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ เป็นสมุด ๕ เล่ม

๑๗ เรื่องเม่งเฉี้ยว ส้มเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ให้แปล
(เมื่อปีใดไม่ปรากฏ) เป็นหนังสือ ๑๗ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หลวง
พิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นสมุด ๒ เล่ม

แปลในรัชกาลที่ ๕

๑๘ เรื่องไคเก็ก เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ๗ ให้หลวงพิพิธภัณฑ
วิจารณ์^(๑) แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มสมุดไทย
โรงพิมพ์หมอบรัดเตพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ เป็นสมุด ๑ เล่ม

๑๙ เรื่องช่วยถัง ใครแปลหาทราบไม่ เป็นหนังสือ ๒๓ เล่ม
สมุดไทย โรงพิมพ์ศิริเจริญพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นสมุด
๑ เล่ม

๒๐ เรื่องเต๋ามัก ส้มเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ให้แปลเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเตพิมพ์
ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ เป็นสมุด ๓ เล่ม

๒๑ เรื่องซียินก๊วยเจงตั้ง ต้นนิษฐานว่าส้มเด็จพระยาบรมมหาศรี
สุริยวงศ์ ให้แปล (ในคราวเดียวกับเรื่องตีเตงซันเจงไซ) เป็นหนังสือ
๑๒ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเตพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖
เป็นสมุด ๑ เล่ม

---

(๑) พระยาไชยภูิก (พัก) เคยเปนหลวงพิพิธภัณฑวิจารณ์
แลเป็นผู้ชำนาญหนังสือจีน บางทีจะเป็นผู้แปลเรื่องไคเก็ก

๒๒ เรื่องซีเตงซันเจงไซ ส้มเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ให้
 จันทโตแปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ เป็นหนังสือ ๑๔ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์
 หมอบรัดเลย์พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นสมุด ๒ เล่ม

๒๓ เรื่องเองเดียดค้วน ส้มเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
 ให้แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ เป็นหนังสือ ๒๐ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์
 หมอบรัดเลย์พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ เป็นสมุด ๑ เล่ม

๒๔ เรื่องอิกงักหนา ดันนิษฐานว่าส้มเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรี
 สุริยวงศ์ให้แปล เป็นหนังสือ ๑๔ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์
 พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ เป็นสมุด ๑ เล่ม

๒๕ เรื่องไตองเฒ่า ส้มเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ให้หดวง
 พิษยวารีแปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ เป็นหนังสือ ๒๗ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์
 หมอบรัดเลย์พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นสมุด ๒ เล่ม

๒๖ เรื่องเซียงอั้งเฒ่า ส้มเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ให้
 หดวงพิษยวารีแปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ เป็นหนังสือ ๓๓ เล่มสมุดไทย
 โรงพิมพ์อุดมกิจเจริญพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นสมุด
 ๑ เล่ม

๒๗ เรื่องเนี้ยหน่าอิดซื่อ ดันนิษฐานว่าส้มเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรี
 สุริยวงศ์ให้แปล เป็นหนังสือ ๒๖ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์พิมพ์
 ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ เป็นสมุด ๒ เล่ม

๒๘ เรื่องเม่งมวดเซงฉือ ส้มเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
ให้หัตถวงพิชัยวาริแปดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ เป็นหนังสือ ๑๗ เล่มสมุดไทย
โรงพิมพ์หมอบรัดเลพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นสมุด ๑ เล่ม

๒๙ เรื่องไซอิ๋ว พระโศภณอักษรภิกข (เด็ก สมิติศิริ) ให้นายตัน
แปด แตนายเทียนวรรณโก เรียบเรียง เป็นหนังสือ ๖๕ เล่มสมุดไทย
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากรพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ เป็นสมุด
๔ เล่ม

๓๐ เรื่องเปาเต่งถุกฮั้น นายหยอง อยู่ในกรมทหารปืนใหญ่แปด
นายเทียนวรรณโก เรียบเรียง เป็นหนังสือ ๑๙ เล่มสมุดไทย โรงพิมพ์
บำรุงนุกุลกิจพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นสมุด ๒ เล่ม

แปลในรัชกาลที่ ๖

๓๑ เรื่องเซงเฉียว พระโศภณอักษรภิกข (เด็ก สมิติศิริ) ให้
ขุนจันภาคบริวัต (ไซวคั่นจ้อ) แปด พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์
(ม.ร.ว. ประยูร อิศรศักดิ์ อนุชญา) เรียบเรียง (ประมาณขนาด
๑๒ เล่มสมุดไทย) โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากรพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นสมุด ๑ เล่ม

๓๒ เรื่องวอนเฉียว นายช้อยเทียม ตันเวชกุต แปด (ประมาณ
ขนาด ๔๖ เล่มสมุดไทย) โรงพิมพ์เคติเมตพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็น
สมุด ๒ เล่ม

๓๓ เรื่องบุเช็กเทียน คณะหนังสือพิมพ์สยามแปล (ประมาณขนาด ๑๘ เต็มสมุดไทย) แด่พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นสมุด ๑ เต็ม

๓๔ เรื่องโหวงไฮ้วเพ็งปัก แด่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ (ประมาณขนาด ๑๘ เต็มสมุดไทย) แด่คณะหนังสือพิมพ์ศรีกรุงรวมพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นสมุด ๒ เต็ม (๑)

หนังสือเรื่องต่าง ๆ ที่แปลจากพงศาวดารจีนดังพรรณนามา ถ้าลำดับเทียบกับสมัยในพงศาวดารจีน ตรงกันดังแสดงต่อไปนี้

ศักราชพงศาวดารจีน ชื่อเรื่องหนังสือ

- (๑) พระเจ้าอั้งตี้ฮ่องเต้ครองราชสมบัติอยู่ ๑๐๐ ปี เรื่องไคเก็ก
แต่เมื่อก่อน พุทธกาล ๒๑๕๔ ปี
- (๒) พระเจ้ากิมเต็กฮ่องเต้ครองราชสมบัติอยู่ ๘๔ ปี ,,
แต่เมื่อก่อน พุทธกาล ๒๐๕๔ ปี
- (๓) พระเจ้าจวนยกตี้ฮ่องเต้ครองราชสมบัติอยู่ ๗๔ ปี ,,
แต่เมื่อก่อน พุทธกาล ๑๙๗๐ ปี
- (๔) พระเจ้าต๋อคงฮ่องเต้ครองราชสมบัติอยู่ ๗๐ ปี ,,
แต่เมื่อก่อน พุทธกาล ๑๘๘๒ ปี

(๑) ยังมีหนังสือพิมพ์เรื่องจีนซึ่งมีผู้แปลเป็นภาษาไทยลงพิมพ์อีกหลายเรื่อง แต่เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดชั่วแต่อ้างพงศาวดาร มิใช่เอาเรื่องพงศาวดารจีนมาแต่งอย่างทำนองเรื่องสามก๊ก จึงมิได้กล่าวถึง

- (๕) พระเจ้าเจ็ดสิบเอ็ดองค์แห่งนครราชสีมาตั้งอยู่ ๘ ปี เมืองไคเล็ก
แต่เมื่อก่อน พุทธกาล ๑๘๒๒ ปี
- (๖) พระเจ้าเงี้ยวเจ็ดสิบเอ็ดองค์แห่งนครราชสีมาตั้งอยู่ ๓๐๐ ปี ”
แต่เมื่อก่อน พุทธกาล ๑๘๓๔ ปี
- (๗) พระเจ้าดั้นเจ็ดสิบเอ็ดองค์แห่งนครราชสีมาตั้งอยู่ ๔๘ ปี ”
แต่เมื่อก่อน พุทธกาล ๑๗๑๒ ปี

๑ ราชวงศ์เฮ้

พระเจ้าอยู่เตปฐุมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึงพระเจ้าเกียด ”
รวม ๑๗ พระองค์ จำนวนรัชกาล ๔๒๓ ปี ตั้งแต่ก่อน
พุทธกาล ๑๖๖๒ ถึง ๑๒๔๐ ปี

๒ ราชวงศ์เซียง

พระเจ้าเซียงทางปฐุมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง เมืองไคเล็กตอนปลาย
พระเจ้าติงอ่องรวม ๒๘ องค์ จำนวนรัชกาล ๖๕๐ ปี เมืองห้องดินตอนต้น
ตั้งแต่ก่อน พุทธกาล ๑๒๔๐ ถึง ๕๘๐ ปี

๓ ราชวงศ์จิ๋ว

พระเจ้าจิ๋วของปฐุมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง เมืองห้องดิน
พระเจ้าจิ๋วหมั่นอ่องรวม ๓๔ องค์ จำนวนรัชกาล เมืองเตี้ยดก
๘๘๘ ปี ตั้งแต่ก่อน พุทธกาล ๕๘๑ ปี ถึง พ.ศ. ๒๘๗

๔ ราชวงศ์จัน

พระเจ้าจันช็องเต็ป^๒ปฐมกษัตริย์^๑สืบราชวงศ์ถึง^๑ เรื่องไชย่นตอนตัน^๒
พระเจ้าชาช็องเต็รวม^๒ ๒ องค์^๑ จำนวนรัชกาล ๔๐ ปี^๑
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๙๘ ถึง ๓๓๗

๕ (๑) ราชวงศ์ย่น

พระเจ้าย่นโกโจปฐมกษัตริย์^๑สืบราชวงศ์ถึง^๑ เรื่องไชย่นตอนปลาย^๒
พระเจ้าจุงย่นรวม^๒ ๓๓ องค์^๑ จำนวนรัชกาล ๒๑๕ ปี^๑
ตั้งแต่ พ.ศ. ๓๓๗ ถึง ๕๕๑

แซก

ของมังกวองราชต้มบตี^๑ ๓๕ ปี^๑ เรื่องตงย่นตอนตัน^๒
ตั้งแต่ พ.ศ. ๕๕๒ ถึง ๕๖๖
ว้ายเอียงอองควองราชต้มบตี^๑ ๒ ปี^๑ เรื่องตงย่นตอนตัน^๒
ตั้งแต่ พ.ศ. ๕๖๖ ถึง ๕๖๗

๕ (๒) ราชวงศ์ย่น

พระเจากองบู^๑สืบราชวงศ์ย่นถึงพระเจ้าเหียนเต^๒ เรื่องตงย่นตอนปลาย^๒
รวม ๑๒ องค์^๑ จำนวนรัชกาล ๑๙๖ ปี^๑ ตั้งแต่^๑ เรื่องด้ามกักตอนตัน^๒
พ.ศ. ๕๖๘ ถึง ๗๖๓

๖ ราชวงศ์วуй

พระเจ้าโจฉี่ปฐมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง เรื่องด้ามก๊กตองกตาง
พระเจ้าโจฮ้วนรวม ๕ องค์ จำนวนรัชกาล ๔๕ ปี
ตั้งแต่ พ.ศ. ๗๒๓ ถึง ๘๐๗

๗ ราชวงศ์จิ้น

พระเจ้าตุ๋มาเอี้ยนปฐมกษัตริย์สืบราชวงศ์ เรื่องด้ามก๊กตองปตาย
ถึงพระเจ้ากรองเต๋รวม ๑๕ องค์ จำนวนรัชกาล เรื่องไซ่จิ้น เรื่องตงจิ้น
๑๕๕ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๘๐๘ ถึง ๙๖๒ เรื่องนำช้ง

เอกราชภาคเหนือแต่เอกราชภาคใต้

๘ ราชวงศ์ซง

พระเจ้าชองเกาโจ้ปฐมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง เรื่องนำช้ง
พระเจ้าฮั่นเต๋รวม ๗ องค์ จำนวนรัชกาล ๕๙ ปี
ตั้งแต่ พ.ศ. ๙๖๓ ถึง ๑๐๒๓

๙ ราชวงศ์ซู่

พระเจ้าชู่เกาเต๋ปฐมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง เรื่องนำช้ง
พระเจ้าฮ้วนเต๋รวม ๕ องค์ จำนวนรัชกาล ๒๓ ปี
ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๐๒๒ ถึง ๑๐๔๔

๑๐ ราชวงศ์เหลียง

พระเจ้าเหลียงบูเตปฐุมกษัตริย์ ดับราชวงศ์ถึง

เรื่องนำของ

พระเจ้าเงงเต๋ววม ๔ องค์ จำนวนรัชกาล ๕๖ ปี

ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๐๔๕ ถึง ๑๓๐๐

๑๑ ราชวงศ์ตัน

พระเจ้าตันบูเตปฐุมกษัตริย์ ดับราชวงศ์ถึง

เรื่องนำของ

พระเจ้าเอ๋อจู่รวม ๕ องค์ จำนวนรัชกาล ๓๓ ปี

ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๓๐๐ ถึง ๑๓๓๒

๑๒ ราชวงศ์ซุ่ย

พระเจ้าอ๋องบุนเตปฐุมกษัตริย์ ดับราชวงศ์ถึง

เรื่องด้วยถึง

พระเจ้าเงงเต๋ววม ๓ องค์ จำนวนรัชกาล ๓๐ ปี

เรื่องซุ่ยถึง

ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๓๓๒ ถึง ๑๓๖๑

๑๓ ราชวงศ์ถัง

พระเจ้าถังคปฐุมกษัตริย์ ดับราชวงศ์ถึง

เรื่องซุ่ยถึงตอนปลาย

พระเจ้าถังเจียวจวงรวม ๒๐ องค์ จำนวน

เรื่องเล่าบัก เรื่องซุ่ยนุกัย

รัชกาล ๒๘๐ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๓๖๑ ถึง ๑๔๕๐

เรื่องซุ่ยเตงซัน เรื่องไซอิด

เรื่องบู้ซึกเทียน

๑๔ ราชวงศ์เหลียง

พระเจ้าเหลียงไท่โจ้วปฐมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง
เรื่องหงอ โต้ว
พระเจ้ามเหศวรรวม ๒ องค์ จำนวนรัชกาล ๓๗ ปี
ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๕๐ ถึง ๑๔๖๖

๑๕ ราชวงศ์ถัง

พระเจ้าจิ้งจางฮ่องเต้ปฐมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง
เรื่องหงอ โต้ว
พระเจ้าฮุยเต๋รวม ๔ องค์ จำนวนรัชกาล ๓๓ ปี
ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๖๖ ถึง ๑๔๗๘

๑๖ ราชวงศ์จิน

พระเจ้าเกาโจ้วฮ่องเต้ปฐมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง
เรื่องหงอ โต้ว
พระเจ้าซู่เต๋รวม ๒ องค์ จำนวนรัชกาล ๑๒ ปี
ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๗๘ ถึง ๑๔๘๐

๑๗ ราชวงศ์ฮั่น

พระเจ้าเคียนฮงปฐมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง
เรื่องหงอ โต้ว
พระเจ้าฮั่นเต๋รวม ๒ องค์ จำนวนรัชกาล ๕ ปี
ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๘๐ ถึง ๑๔๘๔

๑๘ ราชวงศ์จิว

พระเจ้าไท่โจ้วเกาเต๋ปฐมกษัตริย์สืบราชวงศ์ถึง
เรื่องหงอ โต้ว
พระเจ้าต๋องเต๋รวม ๓ องค์ จำนวนรัชกาล ๑๐ ปี
ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๘๔ ถึง ๑๕๐๓

๒๕ ราชวงศ์ชอง

พระเจ้าไท่โจวฮ่องเต้ปฐมกษัตริย์

เรื่องน่านักชอง

ตั้งราชวงศ์ ถึงพระเจ้าชองกงจงฮ่องเต้

เรื่องบ้วนฮวยเหตง

รวม ๑๖ องค์ จำนวนรัชกาล ๓๑๗ ปี

เรื่องโหวงโฮ้วเพงไซ

ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๐๓ ถึง ๑๘๑๕

เพงหนำ, เพงปัก,

เรื่องชวยงัก เรื่องชองกิง

เรื่องเปาเต่งถุกฮั่น

๒๐ ราชวงศ์หงวน

พระเจ้าจวนตี้โจวฮ่องเต้ปฐมกษัตริย์ตั้งราชวงศ์

เรื่องจวนเฉียว

ถึงพระเจ้าจวนซุ่นเต๋รวม ๘ องค์ จำนวนรัชกาล ๘๒ ปี

ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๒๐ ถึง ๑๙๑๓

๒๑ ราชวงศ์เหม็ง

พระเจ้าฮงบูปฐมกษัตริย์ตั้งราชวงศ์ถึง

เรื่องเหม็งเฉียว

พระเจ้าซ่งเจงรวม ๑๖ องค์ จำนวนรัชกาล ๒๗๖ ปี

เรื่องเอ็งเต๋ยต้วน

ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๑๓ ถึง ๒๑๘๖

เรื่องเอ็งเต็กอวักงหนำ

เรื่องไตฮงเผ่า

เรื่องเซียวฮงเผ่า

เรื่องเนยหนำฮักซื่อ

๒๒ ราชวงศ์เซง

พระเจ้าไท้เจาฮ่องเต้ป๋อรัชฎี เรื่องเม่งมวดเซงฉ้อ

ดีบราชวงศ์ถึงพระเจ้าซุงทงรวม ๑๐ องค์ จำนวน เรื่องเซงเฉี่ยว

รัชกาล ๓๑๗ มี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๘๗ ถึง ๒๔๕๔

เรื่องพงศาวดารจีนที่ได้แปลเป็นภาษาไทยนั้น ไม่ใช่แต่แปลเป็น

หนังสืออ่านอย่างเดียว บางเรื่องถึงมีผู้เอาไปแต่งเป็นกตอนแปลเป็นบท

ละครจน ได้ตองตำรวจดูที่มีฉบับอยู่ในหอพระสมุดสำหรับพระนครขณะเมื่อ

แต่งตำนานนี้ มีทั้งที่พิมพ์แล้วแต่ยังไม่ได้พิมพ์หลายเรื่องหลายตอน คือ

บทละครนร่า

(สำหรับเล่นละครนอกอย่างเก่า)

๑ เรื่องห้องดิน ตอนพระเจ้าติวฮ่องเต้ไปไหว้เทพารักษ์ที่เขาอีด้าน
จนถึงพระเจ้าบูฮ่องเต้ได้เมืองฮิดโก๋ หลวงพัฒน์พงศภักดี (ทิม ลู่ชียงค์)
แต่งให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเล่นละครนอก เป็นหนังสือ ๔ เล่มสมุดไทย
ยังไม่ได้พิมพ์

๒ เรื่องไต่ขันธ์ ตอนพระเจ้าบูฮ่องเต้ให้นางเต็กเอี้ยงกงจูเล็กอกุ
จนถึงเตี่ยวเห่าไปดำเนือในป่า หลวงพัฒน์พงศภักดี ๑ แต่งให้เจ้าพระยา
มหินทร ๑ เล่นละครนอก เป็นหนังสือ ๒ เล่มสมุดไทย ยังไม่ได้พิมพ์

๓ เรื่องดำมก (ก) ตอนพระเจ้าเด่นเค็้ประพาสสวน จนถึง
ตั้งโต๊ะเข้าไปสู่พระเจ้าเหียนเค็้ หาดวงพัฒนพงศ์ ฯ แต่งให้เจ้าพระยา

มหินทร์ ฯ เเด่นตะคอน เป็นหนังสือ ๑๖ เล่มสมุดไทย ยังไม่ได้พิมพ์

(ข) ตอนอ่องอุ้นกำจัดตั้งโต๊ะ หาดวงพัฒนพงศ์ ฯ แต่งให้
เจ้าพระยามหินทร์ ฯ เเด่นตะคอน เป็นหนังสือ ๒ เล่มสมุดไทย ยังไม่ได้พิมพ์

(ค) ตอนจิวี่คีคิอุบายจะเอาเมืองเกงจิว หาดวงพัฒนพงศ์ ฯ
แต่งให้เจ้าพระยามหินทร์ ฯ เเด่นตะคอน เป็นหนังสือ ๒ เล่มสมุดไทย
ยังไม่ได้พิมพ์

(ฉ) ตอนจิวี่คีคิอุบายจะเอาเมืองเกงจิว หมิ่นเส่นานุชิต (เจต)
แต่งตงพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖

(ง) ตอนจิวี่รักถัดอด หาดวงพัฒนพงศ์ ฯ แต่งให้เจ้าพระยา
มหินทร์ ฯ เเด่นตะคอน เป็นหนังสือเล่มสมุดไทย ๑ ยังไม่ได้พิมพ์

(จ) ตอนนางซุนฮูหยิน หนักดับไปเมืองก้งตั้ง หาดวงพัฒนพงศ์ ฯ
แต่งให้เจ้าพระยามหินทร์ ฯ เเด่นตะคอน เป็นหนังสือเล่มสมุดไทย ๑
ยังไม่ได้พิมพ์

๔ เรื่องซุยถัง ตอนเซ่งจือเกณฑทัฬหิ จนถึงนางย่องอันกงจุ้ย
นางบักตันกับทิกกเอียนไต หาดวงพัฒนพงศ์ ฯ แต่งให้เจ้าพระยา
มหินทร์ ฯ เเด่นตะคอน เป็นหนังสือเล่มสมุดไทย ๑ ยังไม่ได้พิมพ์

๕ เรื่องทองโต๋ ตอนสองเฉาตำมิกัดดีต่อพระเจ้ากวางเผ็ง หลวง
พัฒนพงศ์ ฯ แต่งให้เจ้าพระยามหินทร์ ฯ เล่นละครคอน เป็นหนังสือเล่ม
สมุดไทย ๑ ยังไม่ได้พิมพ์

๖ เรื่องบัวนฮวยเหตา ตอนพวกฮวนตัด้านเมืองหลวง จนถึง
นางโปยเหลงจะทำร้ายเพ็งไซอ่อง หลวงพัฒนพงศ์ ฯ แต่งให้เจ้าพระยา
มหินทร์ ฯ เล่นละครคอน เป็นหนังสือ ๖ เล่มสมุดไทย ยังไม่ได้พิมพ์

๗ เรื่องชวยงัก ตอนกิมงิดตุตต์เมืองตุนันจิว กรมพระราชวังบวร
วิชัยชาญทรงพระนิพนธ์ (สันนิษฐานว่าเพื่อให้เจ้าคุณจอมมารดาेमเล่น
ละครคอน) พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒

บทละครเรื่อง

(เล่นบนเวทีอย่างละครนอกปรามไทย)

๑ เรื่องตำมิกัก (ก) คอนนางเตยวเดียนตวงตังโต๊ะ ผู้แต่งใช้
นามปากกาว่า “นายบุญสอาด” พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

(ข) คอนตังโต๊ะหลงนางเตยวเดียน ผู้แต่งใช้นามว่า “เหม้ง
ก้วยบุน” พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

(ค) คอนเต่าปีแต่งงาน จนจิวรี่รากเตือด ผู้แต่งใช้นามปากกาว่า
“ทิดไชง” พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

กลอนสุภาพ

(แต่งตามแบบสุนทรภู่)

- ๑ เรื่องห้องดิน ขุนเสนาขุนศึก (เจต) แต่งค้างอยู่ เป็นหนังสือ
 ๓ เดิมสมุดไทย
 ๒ เรื่องตำก๊ก ตอนนางเคี้ยวเคี้ยวถนองตั้งโต๊ะ หดวงธรรมา
 ภิรมณ์ (ถึก จิตรกลึก) แต่ง พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑

๓ ว่าด้วยสำนวนแปลหนังสือสามก๊ก

ลักษณะการแปลหนังสือจีนเป็นภาษาไทยแต่โบราณ (หรือแม้จน
 ขึ้นหลังมา) อยู่ข้างลำบาก ด้วยผู้หนังสือจีนไม่มีใครชำนาญภาษาไทย
 ผู้ชำนาญภาษาไทยก็ไม่มีใครรู้หนังสือจีน การแปลจึงต้องมีพนักงานแปล
 ต้องฝ่ายช่วยกันทำ ฝ่ายผู้ชำนาญหนังสือจีนแปลความออกให้เด็มนัยจดลง
 แล้วผู้ชำนาญภาษาไทยเอาความนั้นเรียบเรียงแต่งเป็นภาษาไทยให้ ถ้อยคำ
 แต่สำนวนความเรียบร้อยอีกชั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงต้องมีผู้ซึ่งทรงความ
 สามารถ เช่นกรมพระราชวังหลังแต่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นต้น
 จนเมื่อขึ้นหลังสมเด็จพระบรมมหาราชวังรัชวงศ์ เป็นผู้อำนวยการแปล
 ท่านผู้อำนวยการบางทีจะไม่ได้เป็นผู้แต่งภาษาไทยเองทุกเรื่อง แต่เห็นจะ
 ต้องสนนินฐานทุกท่วงแก ไซ้ข้อความแต่ถ้อยคำที่แปลมากอยู่ ข้อ
 พึงสังเกตได้ ในบรรดาหนังสือเรื่องพงศาวดารจีนที่แปลนั้น ถ้าเป็นเรื่องที่
 ผู้มีบัณฑิตก็ส่งอำนวยการแปล จำนวนมักดีกว่าเรื่องที่ถูกคัดตามใจแปล
 แต่จำนวนแปลคงจะไม่สู้ตรงกับจำนวนที่แต่งไว้ในภาษาจีนแต่เดิม เพราะ

ผู้แปลมิได้รู้ต้นตอทั้งภาษาจีนแลภาษาไทยรวมอยู่ในคนเดียว เหมือน
เช่นแปลหนังสือฝรั่งกันทุกวันนี้

* ในบรรดาหนังสือเรื่องพงศาวดารจีนที่ได้แปลเป็นภาษาไทย นับถือ
กันว่าจำนวนหนังสือเล่มดีกว่าเรื่องอื่น ด้วยใช้ถ้อยคำแลเรียงความ
เรียบร้อยสม่ำเสมออ่านเข้าใจง่าย ถึงมีผู้ชอบยกเอาประโยคในหนังสือ
เล่มที่ก้ไปพูดเล่นเป็นภาสิตในเมื่อจะกล่าวถึงจำนวนหนังสือเรื่องอื่นซึ่งไม่
ยกเยื้อง มักกล่าวว่าเป็นจำนวนอย่าง “สามเพลงตกม้าตาย” หรือ
“ได้ฟังดงหนักโกธร” ดังนี้ แต่มีชาติเคยย่นจำนวนหนังสือเล่มที่ก้ ยอม
ว่าเป็นจำนวนดีด้วยกันทั้งนั้น จึงได้ใช้หนังสือเล่มที่ก้เป็นแบบสำหรับ
หัดเรียงความในโรงเรียน แต่เมื่อข้าพเจ้าอ่านหนังสือเล่มที่ก้คราวหลัง
มาถึงได้เห็นขนานใหม่อย่างหนึ่งซึ่งมิได้เคยรู้มาแต่ก่อน ว่าหนังสือเล่มที่ก้
นั้นจำนวนที่แต่งคำแปลเป็นสองจำนวน จำนวนหนึ่งแต่งตั้งแต่ต้นไป
จนในสมุดพิมพ์เล่มที่ ๓ ตามฉบับเดิม หรือที่เบ็ดเตล็ดเป็นตอนที่ ๕๕
ในฉบับพิมพ์ใหม่ แต่หนีไปจนหมดเรื่องเป็นอีกจำนวนหนึ่งต่างหาก
แต่งก็ไม่เดวแต่ไม่ดีเหมือนจำนวนที่แต่งตอนต้น^(๑) ซึ่งหนังสือเล่มที่ก้เป็น
สองจำนวนดังกล่าวนี้ น่าสันนิษฐานว่าจะเป็นเพราะเจ้าพระยาพระคลัง
(หน) อำนวยการแปลอยู่ไม่ทันตลอดเรื่อง ถึงอดัญกรรมเสีย (เมื่อ
พ.ศ. ๒๓๔๘) มีผู้อื่นอำนวยการแปลต่อมา จำนวนจึงผิดกั้นไป

(๑) ข้าพเจ้าได้ชวนพระยาพจนปรีชาให้ช่วยพิเคราะห์ห่ออีกคนหนึ่ง
ก็เห็นว่า เป็นสองจำนวนเช่นเดียวกันกับข้าพเจ้า